ՊԱՏԵՐԱԶՄ Է ՀԱՅՏԱՐԱՐՎԵԼ

1939-ի սեպտեմբերի 3-ին, Ջոն անունով մի տղա վազելով մտավ Մորագա պողոտայի վրա գտնվող սափրիչի խանութը, որտեղ ես իմ մազերն էի հարդարում։

— Եվրոպայում պատերազմ է հայտարարվել,— ասաց նա։

Միստր Տագալավիան մի ձեռքից սանրը գցեց, մյուսից՝ մկրատը։

— Դո՛ւրս կորիր այս խանութից,— ասաց նա։— Առաջ էլ ասել եմ քեզ։

— Ի՞նչ է անունդ,— ասացի ես տղային։

— Ջոն,— ասաց նա։

— Քանի՞ տարեկան ես,— ասացի։

— Տասնմեկ,— ասաց Ջոնը։

— Դո՛ւրս գնացեք այս խանութից,— ասաց միստր Տագալավիան։

Ես այն տպավորությունն ունեցա, որ միստր Տագալավիան Ջոնին է ուղղում իր խոսքը, բայց այդպես չէր ըստ երևույթին։ Նա ինձ էր ասում։ Հո ինքնիրեն չէ, որ խոսում էր։

Ջոնը խանութից դուրս էր եկել։

Սափրիչն իր գոգնոցը հանեց ու մի կողմ նետեց։

— Ո՞վ,— ասացի ես։

— Դուք,— ասաց միստր Տագալավիան։

— Ինչո՞ւ։

— Ես աշխատում եմ, որ իմ խանութը պատվավոր լինի։

— Ես պատվավոր մարդ եմ։

— Դուք խոսեցրի՛ք այդ հիմար տղային,— ասաց սափրիչը։— Չեմ ուզում, որ ձեզ նման մարդիկ իմ խանութը գան։

— Նա հիմար չէր երևում,— ասացի։

— Հիմար տղա է, հիմա՛ր,— ասաց սափրիչը։— Ես չեմ ուզում, որ հիմար մարդիկ գան այստեղ։

— Գուցե իրոք մի քիչ հիմար բան էր, որ տղայի անունը հարցրի,— ասացի ես։— Կներեք դրա համար։ Ես գրող եմ, գիտե՞ք, և միշտ հարցեր եմ տալիս մարդկանց։ Ներողություն։ Խնդրում եմ, վերջացրեք մազերիս գործը։

— Ոչ,— ասաց սափրիչը։— Պրծա՛վ։

Ես աթոռից վեր կացա ու նայեցի ղլխիս։ Դեռ գործի կեսն անգամ չէր եղել։ Գլուխս դեռ պատշաճ ձևը չէր ստացել, բայց այդպես էլ կարող էի անցնել երեք կամ չորս թաղամաս և գնալ մի սովորական սափրիչի մոտ գործը վերջացնելու։ Փողկապս կապեցի և բաճկոնս հագա։

— Ներեցեք,— ասացի,— ի՞նչ է պարտքս։

— Ոչինչ,— ասաց սափրիչը։— Ես ձեզ նման մարդկանցից փող չեմ ուզում։ Եթե անօթի մնամ, ևթե ընտանիքս անօթի մնա՝ ոչինչ։ Հիմար մարդկանց փողը պետքս չէ։

— Կներեք,— ասացի,— բայց կարծում եմ, ինչ-որ բան պարտ եմ ձեզ։ Գուցե երեսունհինգ սե՞նթ։

— Ոչ մի պեննի,— ասաց սափրիչը։— Խնդրեմ, դուրս գնացեք։ Արածս թող նվեր լինի ձեզ։ Ես տալիս եմ մարդկանց։ Ջեմ վերցնում։ Ես մարդ եմ, ոչ թե հիմար։

Գուցե այդ րոպեին պետք է Հեռանայի խանութից, բայց համոզված էի, որ նրա իսկական ուզածը ինձ հետ խոսելն էր։

Ես ունեմ հասկանալու կարողություն, որ սովորականից բարձր է, երբեմն նույնիսկ ահավոր։ Ես հասկանում եմ բաներ, որ ուրիշ մարդիկ, ասես կամ այն պատճառով, չեն կարող հասկանալ։

(Երբեմն իմ հասկացածը սխալ է լինում և ինձ գցում է փորձանքի մեջ, բայց ես տակից դուրս գալու ճարը գտնում եմ առհասարակ։ Մի առուշ խոսք։ Զայնի մեջ բարեկամական շեշտ։ Կյանքը ճանաչող մարդու վերաբերմունք այսպիսի բաների նկատմամբ։ Բոլորս եղբայրներ ենք։ Մեղանից ամեն մեկի վերջը մահ է։ Սիրենք իրար և աշխատենք չրարկանալ)։

Հասկացա, որ սափրիչն հուզվել էր կամ ջղայնացել, որ ուզում էր խոսել և լսող ունենալ. և որ իրականում, եթե անշուշտ սխալ չէր իմ ենթադրությունը, նրա ասելիքն ուղղված էր աշխարհին։ Եթե հազարավոր մղոններ էլ ճամփորդեր, նա չէր կարող գտնել մի մարդ, որ ավելի պատրաստ լիներ լսելու նրա ասելիքը և հաղորդելու աշխարհին։

— Մի սիգարե՞տ,— ասացի։

— Ոչինչ չեմ ուզում,— ասաց սափրիչը։

— Գուցե օգնե՞մ սրբիչները դասավորելու։

— Դուրս գնացեք իմ խանութից։

Ահա վերջապես ինձ հավասար մի մարդ, որի նմանին գուցե երբեք չէի հանդիպել։ Ժամանակակից գրականության ընթացքին հետևող կանանցից ոմանք ասել են, թե ես առեղծվածային և անհասկանալի մարդ եմ։ Բայց ես գրող եմ վերջապես։ Կարելի է գրողից սպասել, որ նա տպավորություն գործի առեղծվածային լինելով և այլ նման բաներով, բայց սափրիչից սովորաբար սպասում ես, որ մազերդ հարդարի կամ երեսդ սափրի, կամ էլ անի թե՛ մեկը, թե՛ մյուսը, մի քիչ էլ զբաղեցնի սիրալիր զրույցով, ուրիշ ոչինչ։ Կարդալու ժամանակ ունեցող կանայք երևի կարծում են, որ գրողի համար բնական է այս կամ այն մտասևեռումն ունենալ, իսկ գրողը գուցե աշխարհի միակ մարդն է, որ կարող է նման առանձնաշնորհումներ թույլ տալ սափրիչին։

Գրողները գոռոզ մարդիկ չեն։ Գիտեն, որ իրենք մարդկային արարածներ են և մի օր պետք է մեռնեն ու մոռացվեն։ Գալիս ենք, գնում ենք ու մոռացվում։ Իմանալով այս բոլորը, գրողը մեղմ ու բարեսիրտ է այնտեղ, ուր մի ուրիշ մարդ խիստ է ու անբարեսիրտ։

Ես որոշեցի սափրիչին առաջարկել մազերը հարդարելու լրիվ արժեքը։ Վաթսունհինգ սենթ՝ երեսունհինգի փոխարեն։ Մարդը միշտ էլ կարող է մազերը հարդարել։ Կան ավելի կարևոր բաներ, քան խաբված չլինելու վստահությունը։

— Նստեցեք,— ասացի,— չեմ կարծում, որ ձեր նկատմամբ ճիշտ բան արած կլինեմ, եթե չվճարեմ։ Ճիշտ է, չեք վերջացրել իմ մազերի գործը, բայց գուցե մի ուրիշ օր։ Ես մոտ եմ ապրում։ Մենք նորից տեսնելու ենք իրար։

— Դուրս գնացեք իմ խանութից,— ասաց սափրիչը։— Չեմ ուզում, որ ձեզ նման մարդիկ դան այստեղ։ Էլ մի՛ եկեք։ Ժամանակ չունեմ։

— Ի՞նչ եք ուզում ասել՝ ինձ նման մարդիկ։ Ես գրող եմ։

— Ի՞նձ ինչ, թե դուք ով եք,— ասաց միստր Տագալավիան։— Դուք խոսեցրիք այդ հիմար տղային։

— Մի քանի բառ միայն,— ասացի։— Չգիտեի, որ դա ոտաճ կլինի ձեզ։— Երևում էր, որ տղան հուզված է և շատ է ուզում, որ մեկնումեկը հասկանա իրեն։

— Նա հիմար տղա է, հիմա՛ր,— ասաց սափրիչը։

— Ինչո՞ւ եք այդպես ասում,— հարցրի ես։— Նա անկեղծ էր երևում։

— Ինչու եմ այդպես ասո՞ւմ։ Որովհետև նա իսկապե՛ս հիմար է։

Ահա վեց օր է արդեն, ամեն օր վազում մտնում է իմ խանութը և գոռում՝ պատերա՜զմ, պատերա՜զմ, պատերա՜զմ։

— Չեմ հասկանում,— ասացի ես։

— Չե՞ք հասկանում,— ասաց սափրիչը։— Պատերա՜զմ։ Չգիտեմ դուք ով եք, բայց ձեզ մի բան ասեմ։

— Անունս Դոնալդ Քեննեբեկ է,— ասացի։— Կարող է լսած լինեք իմ մասին։

— Իմ անունը Նիք Տապալավիա է,— ասաց սափրիչը։— Երբեք չեմ լսել ձեր մասին։

Նա լռեց ու նայեց իմ աչքերի մեջ։

— Պատերա՜զմ,— ասաց։

— Այո,— ասացի ես։

— Դուք հիմա՜ր եք,— ասաց սափրիչը։— Մի բան ասեմ ձեզ,— շարունակեց։— Չկա՜ պատերազմ։ Ես սափրիչ եմ։ Չեմ սիրում հիմար մարդկանց։ Հնարած բան է այս ամբողջ ազմուկը։ Ուզում են իմանալ՝ դեռ հիմա՜ր են մարդիկ։ Այո՛, հիմար են։ Մարդիկ երբեք այսքան հիմար չեն եղել։ Տղան վազում գալիս է այստեղ և ասում՝ «Եվրոպայում պատերազմ է հայտարարվել», իսկ դուք խոսում եք նրա հետ։ Քաջալերում եք։ Նա շատ շուտ է հավատում ամեն ինչի, ձեզ նման։

Սափրիչը լռեց և նորից շատ ուշադիր նայեց ինձ։ Ես գլխարկս հանեցի, որպեսզի նա տեսնի, թե որքան է կարել մազերս և որքանը դեռ ի արիլ։

— Ի՞նչ եք գրում,— ասաց նա։

— Հուշեր,— ասացի։

— Դուք հիմար եք,— ասաց սափրիչը։— Ինչո՞ւ եք քաջալերում տղային։ Առանց պատերազմների էլ նա բավական գլխացավանք է ունենալու կյանքում։ Ինչո՞ւ եք հարցնում՝ «Քանի՞ տարեկան ես»։

— Ինձ թվաց, թե բավական ժիր տղա է, և պարզապես ուզեցի նրան իմացնել, որ նկատել եմ դա։

— Չեմ ուզում, որ ձեզ նման մարդիկ իմ խանութը գան,— ասաց սափրիչը։

— Ինձ նման մարդի՞կ,— ասացի։— Ես ատում եմ պատերազմը։

— Լռեցե՛ք,— ասաց սափրիչը։— Աշխարհը ձեզ նման հիմարներով է լցված։ Ատո՞ւմ եք պատերազմը, բայց եվրոպայում պատերազմ կա, չէ՞։

Այս մեկն արդեն բավական տարօրինակ մեղադրանք էր։

— Կներեք,— ասացի,— ես չեմ սկսել պատերազմը։

— Ատո՞ւմ եք պատերազմը,— ասաց նորից սափրիչը։— Ձեզ ասում

են, որ Եվրոպայում պատերազմ կա, դուք էլ ուրեմն հավատում եք, որ պատերազմ կա Եվրոպայում։

— Պատճառ չունեմ հավատալու, որ Եվրոպայում խաղաղություն է,— ասացի ես։

— Ատո՞ւմ եք պատերազմը,— ասաց նա։— Թերթը լույս է տեսնում, վերնագիրը՝ Պատերազմ։ Տղան վազելով գալիս է խանութ։ Պատերա՞զմ։ Դուք գալիս եք մազ հարդարելու։ Պատերա՞զմ։ Ամեն մարդ հավատում է։ Աշխարհը հիմարներով է լցված։ Ինչի՞ց են թափվել ձեր մազերը։

— Տենդից,— ասացի։

— Տենդի՞ց,— ասաց սափրիչը։— Ձեր մազերը թափվել են, որովհետև հիմար եք։ Էլեկտրական մեքենա։ Սանր։ Մկրատ։ Մա՛զ չունեք, որ կտրեմ։ Հնարված բան է այս ամբողջ ադմուկը։ Էլ չեմ ուզում, որ հիմարները գան այստեղ և ինձ ջղայնացնեն։ Պատերազմ չկա՛։

Ճիշտ էի հասկացել, որ սափրիչն ասելիք ուներ և ուզում էր, որ մեկը լսի իրեն։ Շատ զոհ էի։

— Դուք նշանավոր մարդ եք,— ասացի։

— Մի՛ խոսեք,— զոռաց սափրիչը։— Ես տասնմեկ տարեկան հիմար տղա չեմ։ Ես հիսունինը տարեկան եմ։ Նշանավոր մա՛րդ։ Թերթեր։ Քարտեզներ։ Դուք մա՛զ չունեք ձեր գլխին։ Ի՞նչ եմ կտրելու ձեր կարծիքով։ Տղան վազելով ներս է գալիս։ Իսկ դուք չեք կարողանում տեղներդ հանգիստ նստել։ «Պատերազմ է հայտարարվել Եվրոպայում»,— ասում է նա։ «Ի՞նչ է անունդ։ Քանի՞ տարեկան ես»։ Ի՞նչ է պատահել։ Խելագարվե՞լ եք։

— Ես չէի ուզում խոովել ձեր սիրտը,— ասացի ես։— Թույլ տվեք վճարել։

— Երբե՛ք,— ասաց սափրիչը։— Ոչինչ չեմ ուզում։ Դա մազ հարդարել չէ։ Ոչ մի պեննի։ Եթե գլխին մազ ունեցող մեկը գա և նստի այստեղ, ես կվերցնեմ էլեկտրական մեքենան և կհարդարեմ։ Մազերը կընկնեն հատակին։ Ոչ մի խնդիր։ Ոչ մի հուզմունք։ Ոչ մի հիմարություն։ Աթոռից վեր է կենում։ Գլուխը լավ ձև է ստացել։ Ականջները զով են։ Վաթսունհինգ սենթ։ Շնորհակալ եմ։ Ցտեսություն։ Տղան վազելով ներս է գալիս։ Ասում եմ՝ «Դո՛ւրս կորիր իմ խանութից»։ Տղան դուրս է գնում։ Ոչ մի աղմուկ։

— Ուրիշ սափրիչներ հարդարում են իմ մազերը,— ասացի ես։

— Շատ լավ,— ասաց նա։— Գնացեք ուրիշ սափրիչի մոտ։ Խընդրե՛մ, գնացեք ուրիշ սափրիչի մոտ։ Բայց հիշեցեք մի բան։ Չկա՛ պատերազմ։ Էստեղ-էնտեղ պրոպագանդա տարածելով մի՛ զբաղվեք։

Արդեն վստահ էի, որ հաջողությամբ թափանցել էի մարդու գայթյի խորքը և թարմ ու ինքնատիպ նյութ էի քաղել մի նոր հուշի համար, ուստի, առանց այլևս մի բառ ասելու, դուրս եկա խանութից ու թալլեցի փողոցով։

Զգում եմ, որ նյութն արդյունավետ օգտագործեցի. դրանից ձևեցի մի գործ, որն ավելի կմեծացնի իմ արդեն իսկ մեծ համբավը։

ԿՈԼԻԲՐԻՆ, ՈՐԸ ԴԻՄԱՑԱՎ ԶՄՌԱՆԸ

Նույնիսկ բնազդը կարող է պարտությունն կրել անհատականությունից. նկատի ունեմ, անշուշտ, ոչ թե մարդկանց, այլ մյուս արարածներին։ Համարվում է, որ մարդը կառավարում է իր բնազդները, ճի՞շտ է դա, իև չէ, թող ուրիշները որոշեն։ Մի բան հաստատ է, որ կենդանի արարածների մեծ մասի, գուցեև բոլորի հիմնական բնազդը՝ ապրելու բնազդն է։ Ամեն մի կենդանի էակ ունի բնազդային պաշտպանական միջոցներ այլ էակների, ինչպես նաև տարերքի դեմ։ Թե ինչ է կատարվում կոլիբրիների հետ՝ ես այդպես էլ չկարողացա պարզել ոչ դիտելով նրանց, ոչ էլ կարդալով նրանց մասին։ Անկասկած, նրանք մեռնում են։ Եվ ծնվում են ինչ-որ ձևով, թեև ես երբեք չեմ տեսել կոլիբրիի ձու կամ կոլիբրիի ձագ։

Անգամ հասունացած կոլիբրին այնքան պստիկ է, որ նրա ձուն պետք է զարմանահրաշ բան լինի. երևի, դա աշխարհում ամենագողտրիկ, ամենապստիկ բաներից մեկն է։ Իսկ եթե կոլիբրին լույս աշխարհ է գալիս ոչ թե ձվից, այլ ուրիշ կերպ, այդ դեպքում, խնդրում եմ ընթերցողին ներել ինձ։ Միակ բանը, որ գիտեմ Ագաս, Ագասիկ, Ագասիկ, Ագագիկի մասին (նկատի ունեմ ամերիկացի մեծ բնախույզին) այն է, որ նա ժամանակին հետազոտել է կրիայի ձուն և որ անհրաժեշտ տվյալներ ստանալու համար նա պետք է գտներ թարմ ձվեր։ Սա էլ իր հերթին առիթ եղավ բոստոնցի մի երիտասարդի հետաքրքրաշարժ արկածների համար, որոնք նա թղթին հանձնեց, ես էլ վեց-յոթ տարի անց կարդացի դրանք, երբ տասնչորս տարեկան էի։ Իսկ իմ տասնչորս տարին լրացավ 1922-ին, և դա նպաստում է, թե որքան անկարևոր է մարդու տարիքը, երբ նա գործ ունի որևէ տեսակի ձվի հետ։ Նախանձում եմ նրանց, ովքեր ուսումնասիրում են թռչուններին և հույս ունեմ օրերից մի օր համանալ այն ամենը, ինչ հայտնի է կոլիբրիների մասին։

Լսել եմ, որ կոլիբրին անցնում է անհավատալի մեծ տարածություն,